

שלטון הנחמדות ונקמת הבריונים

מוריץ רודולף

בשלב הנוכחי של התפתחות הציוויליזציה נשלטת החברה על ידי אליטה חדשה שמתאפיינת בנחמדות וברגישות עילאית. זהו טיפוס אנושי שלא היה כמוהו, המותאם לדרישות של מערכת ייצור שבה אינספור איברים כרוכים זה בזה ומוכרחים לפעול בתיאום מיטבי תוך פגיעה הדדית מינימלית. במערכת זו, ההון מעודד חביבות, והעדינות היא עניין משתלם. אבל עמדות מפתח רבות מאוישות עדיין על ידי בריונים שלא התרגלו למשטר החדש. אלה מבחינים בחבל המתהדק סביב צווארם, ונעשים מסוכנים

יולי 2025

כל תקופה יש את האצולה שלה, אותו מעגל של סובייקטים אוונגרדיים שנתפסים כתמהוניים ובכל זאת זוכים לכבוד סמוי (שלוש לעיתים גם צורה של דחייה). שכן גם מי שנמצא מחוץ לאותו מעגל יכול להבחין בחוש שמתפתחת בו צורת חיים גבוהה יותר, שיום אחד עוד תיראה סבירה לגמרי.

בימי הביניים למשל היו אלה האדוקים, שלא נתפתו לדרכי העולם. בעת החדשה צצו הכובשים, הממציאים והמבקיעים, שבראו עולמות חדשים. מאוחר יותר הופיעו האסטרטגים, אילי התעשייה והמנכ"לים, מניעי ההמונים. ולבסוף באו החושבים מחוץ לקופסה, מטלטלי ההמון, שהתמחו בשבירת חוקים על מנת להביא את עצמם ואת העולם למצב של מהפכה מתמדת באמצעות אופטימיזציה מקסימלית. כל אלה פעלו כשחקנים אימתניים בהתקפה או בהגנה, נפילים שפרצו דרכים חדשות או חסמו אותן ומתוך כך הגיעו לשלמות מהמעלה הגבוהה ביותר בתחומי התבונה, העוצמה והרצון.

והנה, בזמננו מסתמן מעבר לעידן של אדם חדש. אדם זה מטלטל בעוצמה את היסודות של מה שנחשב אצילי, מערער על מעלות ישנות והופך לנכס את מה שבעבר נחשב לחסר ערך. מדובר בטיפוס עדין, חברותי ונעים, שמזכיר אולי יותר מכול את הסובייקט הקדום של הנזיר, אך נעדר אותו גרעין אמוני שבער בהסתר ואיים לצרוב את כל מי שהעז להתקרב. בניגוד לנזיר, האוונגרד של ימינו חסר כל פאתוס או איכות יציבה, ויש רק כלל אחד שהוא ניאות להסכים לו: הִיָּה אדם נעים ונוח לבריות. כל השאר כבר יסתדר מעצמו.

אדם חדש זה מצוי עדיין בהתהוות. הוא צץ פה ושם, גם אם באופן מעורפל, ואז אפשר לזהותו. אפשר לזהות אותו למשל במה שמכונה kindness content – תכנים מעוררי חמלה ביוטיוב שצוברים מיליארדי צפיות. הוא ניכר גם בדמותה של כלכלת האדיבות, kindness economy, שדואגת ללטש מעט את פניו הקודרים של ההון באמצעות עידודם של דברים נחמדים כמו ייצור הגון ובר קיימא או תרומות פרטיות לקרנות צדקה שפועלות לפתח אמצעים שיסייעו למאבק בשינויי האקלים, כפי שעשתה למשל חברת הביגוד פטגוניה.^[1]

הדבר ניכר במיוחד בהליכותיהם של הצעירים. הם נוטים להיות חביבים הרבה יותר מהוריהם ופי כמה מהוריהם (על הוריהם ההורים מוטב שלא לדבר, ועל הדור שלפני אלה – השתיקה יפה). כבר 2,500 שנה שהתלונה הסוקרטית בדבר הידרדרות הנוער אהובה על מבקרי התרבות. מנגד, יש המשיבים לה ואומרים שמרד הוא זכותו הטבעית של הנוער. אך טענה זו נשמעת מגוחכת למדי בימינו: על מה כבר יש להתלונן? הנימוסים שלהם ללא דופי, והליכותיהם מעודנות עד כדי ביטול עצמי. בדיונים הם נוהגים באיפוק ועושים מאמצים כבירים לכלול את כולם ולהבטיח שאיש לא ייפגע. ואילו המבוגרים הם שמתנהגים לא פעם כבולדוזרים שעדיף להישמר מהם.

הקונדרטיב השישי

מה שהיה עד לא מזמן נחלתם הבלעדית של דמויות שוליים, שנדחפו מצד לצד על ידי בריונים, יהפוך בקרוב לדרישת סף כללית של ההשתייכות לחברה; איש לא יוכל להרשות לעצמו שלא להיות אדם נעים. הטעם לכך, לפחות בתחילה, הוא ארצי לגמרי: זה משתלם. כפי שקורה לעיתים קרובות, סוכני המוסר משמשים שליחים של כוח עליון, ובזמנים המודרניים הם משמשים כוח ארצי יותר, אשר מורה להם כיצד לפעול והם מצייתים בלי דעת. חשוב להבהיר שהאנשים החדשים הללו אינם נוהגים בנימוס רק מתוך תקווה לרווחים שמנים; הם באמת ובתמים כאלה. אבל ההוכחה לכך שביסוד המגמה עומד ההון, שגילה את ערכה של החביבות, היא שמספרם רק הולך וגדל. אנו מקשיבים להם ומתייחסים אליהם ברצינות, מעריכים ומקדמים אותם ואפילו כותבים עליהם ספרים, בלי לצייר אותם כדמויות טרגיות חלושות או כאבירים רומנטיים אחרונים שראויים לרחמי הקוראים.

כידוע, ההון איננו צומח באופן ליניארי אלא בגלים ארוכים, הקרויים על שמו של ניקולאי קונדרטיב שגילה אותם. עוד בשנות העשרים של המאה שעברה הוא הבחין בכך שאחת לכמה עשורים מופיעה המצאה פורצת דרך שהופכת את הכלכלה על פיה, מארגנת אותה מחדש ומכתיבה את קצב הצמיחה. בשלב מסוים פוטנציאל הרווח מגיע לידי מיצוי, ואז מופיע גם מיתון, שמביא עימו בתורו צורך בחדשנות

בסיסית חדשה. עד כה התחוללו חמש מהפכות: תיעוש הטקסטיל המודרני, רכבת הקיטור, חשמל וכימיה, נפט ותעשיית הרכב, וטכנולוגיית המידע. בימים אלו אנו מוצאים את עצמנו בסופו של המחזור החמישי: המחשב כבר חדר לכל תחומי החיים והעבודה, ונדמה שהצמיחה הגיעה לקצה הגבול. לאן יפנה ההון מכאן? כדי להשיג התפתחות בפריון, דרוש חידוש שימלא חלל ריק או יסלק מכשול מעל פני הדרך.

יש שלל מועמדים לכך: ביו־טכנולוגיה וננו־טכנולוגיה, כלכלת בריאות, בינה מלאכותית, האינטרנט של הדברים, חקר החלל, אנרגיה סולארית, טכנולוגיות סביבתיות וסיעוד. אולם נראה כי האפשרות הסבירה ביותר היא דווקא איחוד כל התחומים הללו לכדי מבנה כלל־פלנטרי יחיד. יהיה זה גם צעד חשוב בהיסטוריית האוטומציה של העבודה: קשירת כל הדברים הטבעיים והמלאכותיים לכדי תהליך ייצור רב־ממדים ובעל יכולת בקרה עצמית, שישפר את הנוחות, יאריך את תוחלת החיים ויכונן כלכלה בת קיימא. כלכלנים, אקולוגים, סוציולוגים ומדעני מחשב מדברים אפוא על שחר של עידן "קיברנטי" חדש, עידן שבו סדרי העולם נקבעים לא בהחלטות מתפרצות, ביצירה יש מאין או בתהליכים ליניאריים אלא במעגלים סגורים, שמוטב שלא להתערב בהם.

בניגוד לטענות חסידי תיאוריית הריזום מבית מדרשו של הפילוסוף ז'יל דלז, היעדר המרכז של אותם מעגלים סגורים אינו מטפח חוסן שנשען על מיליארדי מקורות. אדרבא, הוא דווקא מגביר את הפגיעות להפרעות שעלולות לפרוץ במיליארדי אתרים. כך למשל, בנק בודד שנקלע למשבר עלול לטלטל את המערכת הפיננסית כולה, וקרע זעיר בכבל חשמל יביא להפסקת חשמל אזורית. וירוס מחשב מתוחכם דיו ישתק בתי חולים וערים שלמות, ושגיאת תוכנה אחת עלולה לגרום לאינספור תאונות רחפנים ורכבים אוטונומיים. לפחות בשלב הראשוני שבו עוד אפשר להוריד את השאלטר, פעילות חלקה ומושלמת של המערכת היא משאת נפש יותר מאשר מציאות. רק מי שיוכל להבטיח את התנהלותה התקינה של המערכת ישתתף בייצור הערך.

לשם כך לא די רק במהנדסים מוכשרים. למעשה, כמה אלפים מהם יספיקו. יותר מכול, יש צורך במי שידע להתנהל באדיבות ובלי להתבלט בחיי היומיום, לרכז סכסוכים בטרם יהפכו קטלניים. בראש ובראשונה נדרשים אפוא אנשים שיהיו מוכנים להשלים עם אי־הנחיצות שלהם עצמם, לפחות במונחי משטרי הייצור של העבר. שכן איש אינו נזקק עוד לעבודת שרירים או לכישורים אנושיים של ניהול וארגון. אפילו בתחום השירות תידחק האנושות לשורה השנייה. מעתה תוגבל פעילותו של האדם לשלושה תחומים: מעט מהנדסים שישמשו עוזרים נאצלים למכונות, ולצידם קומץ רופאים ואנשי אבטחה שידאגו להבטיח תהליך עבודה נטול הפרעות.

נותר מאגר עצום של בני אדם שאין להם מה לעשות. אחדים מהם יטפחו דרגה גבוהה יותר של אי־עשייה ויהפכו למהנדסי אווירה – אנשים המשפיעים על מצב הרוח ועסוקים בלייצר תחושות נעימות ולעיתים אפילו עמוקות. בעלי מלאכה אלו מכניסים אותנו למצב מדיטטיבי מתמשך, לתנועת פעימה מתמדת המְשָׁרָה שביעות רצון עמוקה ביחס לעצמנו, למכונות ולקוסמוס כולו. הכול כדי לעזור לנו לשאת את חוסר נחיצותנו. לכך עשויות להועיל תורות חוכמה מהמזרח, תובנות של המיסטיקה הגרמנית ושמאניזם ילידי.

קל לשכוח שההון אינו רק "לוהט כמו תיש מיוחם", אלא גם – ולא ידוע אם יש לייחס תוספת זו למרקס או לפוליטיקאי הבווארי השמרן פרנץ יוזף שטראוס – "ביישן כאיילה". כשהוא נעשה לא רגוע ומסוכן, בשממות ובמקומות נידחים של הציוויליזציה, ההון מעדיף לסגת ולתור אחר פינה חמימה ביער, מעין מצע נעים של טחב, מקום שבו יוכל לכרסם קליפות ולהרגיש טוב ביחס לערכו כמוצר המייצר את עצמו. הסכנה שהמטפורה המרקסיסטית מבקשת לאפיין נוגעת אמנם גם למדינה, שעצם נוכחותה עלולה לאיים על ההון העדין. אך היא רלוונטית יותר, בייחוד בעידן הקיברנטי, לכאוס ולהפרות הסדר שמתחוללים דווקא בהיעדר מדינה.

מדינה משולבת בחברה, דהיינו ציוויליזציה, מתפקדת באופן מיטבי כאשר היא מונחת על יסודות רכים. אפשר לומר זאת גם כך: אם היא מצליחה ליצור אזורים מרופדים, היא כמעט בלתי ניתנת לעצירה. ההון נמשך אחר הנוחות. הוא נודד לעבר מרחבים שהתנאים שבהם מסבירי פנים לייצור ואין ממה לחשוש בהם, היכן שמכירים בו כבמכונה מורכבת ומתייחסים לשבריריותו במלוא הרצינות. וכאן טמונה גם הסיבה להצלחתו המסחררת של אותו טיפוס אנושי שקט ונעים לבריות, זה הצועד חרישית בלי לאיים על איש: דווקא היותו בלתי מזיק הוא שעושה אותו לסובייקט העומד בחזית המאה העשרים ואחת.

תבונה קיברנטית

קל לראות שמדובר בתהליכים שאינם כלכליים גרידא. הגבולות בינם ובין החברה, החיים והטבע מיטשטשים, והם מתלכדים לכדי למערכת אחת. ההבחנה בין ביצה לתרנגולת מתפוגגת, ובמקומן מופיע לול אפרוחים. בכך מוכרעים דיונים עתיקים במדעי החברה, שהעסיקו במיוחד את התיאוריה המרקסיסטית. במושגים של תיאוריה זו, מבנה הבסיס ומבנה-העל מתחברים לכדי חלל פנימי אחד שאינו מכיר עוד בהיררכיה שבין קומות המבנה. הקומות התחתונות חשובות לא פחות מהעליונות, מפני שהתהליכים הכלכליים מותנים ביציבות החברתית, במשאבים הטבעיים ובטכנולוגיה ומשפיעים עליהם. באותו אופן, אי-אפשר לקבוע בבהירות מהו מרכז התנועה. למעשה, להכול יש אופי של אֶתֶר. בגל קונדרטיב השישי, הקפיטליזם מתפזר אפוא אל תחומיו הצדדיים ויוצר את התנאים לאופן ייצור חדש באמצעות מיטוט כל הקטגוריות. זו האלימות היחידה שהוא מרשה לעצמו. בכל שאר הזמן הוא מזמזם לו כחרק עליז בערב קיצי – טוב לב, מרחף מעל שדות זהובים.

הדרישה לעדינות חורגת אל מעבר לשיקולים טהורים של רווח. היא קשורה בכך שהמכוונות, שבדרך כלל מגררות בידדותיות, הופכות חיות פרא ברגע שמישהו מעז לשבש את מהלכן, למשל כאשר האדם שאינו יכול לשאת עוד את חוסר נחיצותו מתפרץ ויוצא למלחמה או מתמרד כנגדן. אמנם פיצוץ כזה מעולם לא היה זר כל כך לרוח הזמן כמו בימינו; אך באותה המידה, הוא גם מעולם לא היה כה מתבקש. ריכוז הכוח המכני ואלפי שנות אימון בהסרת עכבות בשירות הסובייקטיביות הולידו מנגנון עצום; ולנוכח הפרעה סביר למדי שהוא לא ייעצר, ולא יהיה מוכן להתגייס למען מטרה נעלה יותר. לא; הוא ישתולל.

נראה שהמכוונות, שהן יצורים חקייניים, למדו תכונה רעה זו מהאדם, שההיסטוריה שלו רצופה בהתפרצויות זעם. כיצד הן יכולות ללמוד משהו אחר אם הדגם שלהן בעצמו איננו מסוגל ליותר? מישהו היה צריך ללמד אותן את זה. וכך, אף שגישה פוסט-התפרצותית מתחייבת מכורח הנסיבות, נעשה גם

קשה יותר ויותר לנקוט גישה כזאת, מפני שרק יצור ריבוני באמת מסוגל לשפר את עצמו, ואילו מעמד הריבונות האנושית הולך ונשחק. כל השאר מוכווני על ידי הטינה שלהם.

יש לפתח אפוא צורת ריבונות חדשה, שאינה מבוססת על יוזמה והיא נטולת יומרה לשלוט במצבי חירום. צורת ריבונות זו אינה מנהלת דבר, והיא מקדישה את עצמה לחיבורים בין חלקי החברה השונים. אם כן, מדובר בשלב חדש בהתפתחות הסובייקטיביות. ואם מבינים את המושג סובייקט כטיפוס בעל יכולת שמחולל תמורה, הרי מדובר בסובייקטיביות המאיינת את עצמה. כיום, רק השוטה מדמיין עדיין שהוא ריבון. מולו ניצב החכם, היושב מחויך בשולי התמונה ומרמז שהגיעה השעה להרפות. וישנו גם השוטה האמיתי, שמשוטט לו בהנאה מרובה בין המכונות, ובלי שהיה צריך להרהר בכך מגיע לאותה המסקנה בדיוק.

תהליך הציוויליזציה

החכמים והשוטים, האיילות וצורות החיים המעופפות – כל אלה אינם פועלים בוואקום היסטורי. הם כפופים לעיקרון תבוני גבוה יותר, שנורברט אליאס כינה אותו "תהליך הציוויליזציה". בתהליך זה נעשה האדם בהדרגה עדין ומתון יותר. ראשיתו בחברות הארכאיות היצריות ומשולחות הרסן, והמשכו בתרבויות גבוהות ונוקשות שקבעו חוקים חמורים על מנת להבטיח שבני האדם לא יהרגו זה את זה. עם המודרנה חל תהליך הפנמה, והאינדיווידואלים עצמם החלו לאכוף את החוקים הציוויליזציוניים. אולם לכל זה הייתה גם תוצאה הפוכה: הדחף התוקפני שהודחק שב והופיע בזירות אחרות. האדם המתורבת יתר על המידה לא ויתר על תשוקתו לפורקן יצרים, ולכן התפתחות הציוויליזציה לוותה תמיד גם בתגובות נגד. כך נולדו מעשי הברבריות הגדולים בהיסטוריה, אלו שבוצעו באמצעים מודרניים. נכון לרגע זה, אין חברה שהצליחה להימלט מהדיאלקטיקה הזאת. אמנם במאה העשרים שקענו כה עמוק בתהומות של אותה ברבריות, עד שהיו מי שחשבו כי התהליך הגיע לכדי עצירה מוחלטת.^[2]

אולם יש בכל זאת סימנים המעידים כי העידון המוסרי הוסיף להשתכלל גם לאחר מלחמת העולם השנייה. זה ניכר בביקורת הפשיזם ובהרחבת זכויות האדם, שעודדה שיתופי פעולה בינלאומיים ועוגנה באו"ם. בשלב מאוחר יותר הופיעה גם הביקורת של אירופה על עצמה, שהובילה רבים, במיוחד גברים, לעצור ולבחון את יחסם המסורתי לדרום הגלובלי, לנשים ולטבע. וכך הלך הספק והתפשט לכל עבר, ואיתו גם הסכנה המתמדת לפגיעה בסובייקט הרגיש. זה הביא עימו זהירות מגושמת מעט, ובעיקר נכונות לצמצם עד כמה שאפשר את הפגיעות. אך כל זה הוא רק ביטוי לתהליכים חיצוניים. בסופו של דבר מדובר בהרחבות כמותיות ולא מהותיות של רעיונות לגבי זכויות אדם ואזרח, שהאוונגרד של האנושות דרש עוד ב־1789.

קפיצה היסטורית, דהיינו התקדמות ציוויליזציונית של ממש, תופיע רק כשתפציע איכות חדשה שתשנה את מערכת היחסים שלנו עם עצמנו ועם העולם. הסוציאליזם חתר להביא לשינוי שכזה, אך בפועל לא היה ידידותי יותר מיריבו הקפיטליסטי, ואף התעלה עליו באכזריות. זו גם הסיבה לכך שהוא סחף אחריו רבים שהאמינו בעוצמתו ובניצחונו העתיד לבוא. עצם כישלונו מעלה תהיות, ונראה שלפחות אחת המסקנות היא שאכזריות אינה המרכיב המנצח בתהליך ההתקדמות הציוויליזציונית. לראייה, גם

מהקוסמוס הקפיטליסטי נעלמו בהדרגה הדיקטטורים והקניבלים. אפילו הבריונים החצי־ליברליים, הפטריארכים ונותני הפקודות, הנדחפים בתור וזכרי האלפא - כל אלה שקבעו את מהלך המודרנה - נאלצים יותר ויותר להצדיק את התנהגותם ומצליחים בכך פחות ופחות. הם נסוגים אפוא לאחור ברטינה.

וכך מסתיים תהליך הציוויליזציה במה שאפשר לכנות "ציוויליזצית התהליך": בקוסמוס מרופד בדים רכים, שכל הקשיים וההפרעות האפשריות סולקו ממנו. מקום שבו ממשיכים תמיד הלאה ולעולם לא משמיעים מילה רעה. יש המכנים זאת "סוף ההיסטוריה", אך זוהי תקופה המאופיינת בעיקר בהיעלמות הבריונים בשל ריכוך כל הקשיים. לא רק ברמה הכלכלית והביולוגית, עניין שמדינת הסעד כבר פתרה, אלא גם ברמה הנפשית, שעליה חולשת מדינת מצבי הרוח באמצעות סוכני ההסכמה שלה.

אדם חדש

מה טיבו של אותו אדם חדש? קודם כול, הוא נעים להפליא. האדם החדש מתמחה בעיצוב פנים של מערכות יחסים אנושיות, ויודע לדאוג שיהיה נעים לשהות בהן. הוא אוצר תערוכות של מצבי רוח ומיומן בכינון אווירה של הסכמה דרך מילים ומחוות. במקום לפנות לשליטה ואכיפה, הוא מעודד אחרים לייצר בעצמם מצבים חיוביים. האדם החדש מדבק וחביבותו מתפשטת. כולם רוצים לשהות במחיצתו, או לפחות כל מי שהצליח להיפטר מהחלאת הפנימית שלו. אלא שבניגוד לעבר, אותו קול פנימי אינו מזוהה עם נטייה לעצלנות ואדישות שפוגעת בכושר העבודה; להפך, הוא מזוהה דווקא עם אותה חיית עבודה רודנית הניצבת בינינו ובין האפשרות להגיע למצב מאוזן. עליך להניח לנעימות להיכנס פנימה.

זוהי המטלה העיקרית של התקופה הקרובה. היא דורשת שינוי מהותי במערכות החינוך ובכללי הנימוס, שלעיתים קרובות עדיין מתבססים על הנחות שגויות. כל מי שהשתתף בסדנת נימוסים והליכות יודע שאפילו המנחה עלול להיתפס כבריון. הוא הרי מעיר לפלוני על האופן שבו הוא אווז במזלג, מעודד אחרים לקיים את השיחות הטרוויאליות ביותר, נוזף במי שאינו שואל לדעתו, מתייחס לנשים בזלזול וחושב באופן היררכי, אף שאין שום סיבה הגיונית לעשות כן. האנושות הנעימה לא תסבול זאת. היא עוד תִּרְאֶה למורה הנימוסים כיצד יש להתנהג. היא קוראת את קניגה אחרת.^[3] לא את הקטעים המכתביים כללי התנהגות שרירותיים, שהם בעיקרם המצאה של חסידי קניגה, ומהם יש להיזהר; במקום זאת, היא מתמקדת בהנחיות למפגש חביב עם הזולת, פתוח ומתעניין ככל האפשר, בתרגול של יצירת אווירה קלילה.

כך זוכה הקניגה המקורי - מורה הנימוסים אדולף קניגה - לצדק שמגיע לו. גם הוא היה טיפוס עליז וחביב שהתאמץ להיות קשוב ופתוח למתרחש ומתוך כך לכוון את האווירה. כיום השם קניגה מזוהה עם מוסד נוקשה להקניית נימוסים, אבל הקניגה ההיסטורי ניחן באופי אחר. הוא היה אדם רגיש, שלא ביקש לכפות את חוקיו במכות מקל אלא דאג תמיד להתאים את עצמו לסביבה. וכך הוא הקדים את זמנו ובישר למעשה את בואו של האדם החדש. הוא לא היה טיפוס מתנשא, אלא אריסטוקרט אנטי־אריסטוקרטי שהתייחס בחשדנות לבני מעמדו כאשר ניצלו את כוחם כדי לייצר הבחנה מעמדית גסה. הוא היה בונה גשרים, מנומס תמיד בליבו, וניתר בקלילות מעל כל משוכה מעמדית.

המשורר כמטריאליסט

ניתור נועז זה מדלג לא רק מעל תחומי מעמדות החברה, והאדם החדש חוצה כך בקלילות גם את הגבולות שבין הברואים כולם. הוא מתרועע עם עצים וגלים כאילו היו בני מינו ורוחש להם אהבה כמו לחברים טובים. לדידו, אין הבדל מהותי בין אדם, עץ, פיל או מכונה. הכול רווי בְּנֶפֶשׁ. הוא מתחבר כאן עם תורות סוד פנתאיסטיות ואולי אפילו עם אורח חשיבה ילידי, אך גם עם התפתחויות חדשות בביולוגיה, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, שמטשטשות ומוחקות את ההבדלים בין המינים. כל תחומי המחקר, האמונות והלכי הרוח הללו מתלכדים בעמדה פילוסופית אחת, שמייצגת אולי יותר מכול את תחילת המאה העשרים ואחת: המטריאליזם החדש (New Materialism). מדובר במטריאליזם, מפני שהאידיאה איננה גוברת בו על המצוי, הסובייקט אינו יכול לאובייקט, והאקטיבי אינו מתעלה על הפסיבי; לפחות לא במשמעות הקלאסית-המודרנית, שנישאה על ידי סובייקטים-כובשים אל תוך עולם שנאלץ לקבל את מרותם.

כעת העולם הזה משיב: הוא זוכה לחיים, לצורה, לקול ולתכלית, שהמטריאליזם החדש מתיימר לתווך ולתרגם. למשל, הטבע - שבמשך אלפי שנים לא היה יותר מאשר מצע להתיישבות, נתיב תחבורה או מאגר חומרי גלם לאנושות - איננו עוד עניין לוגיסטי. מאז שהתבהר העניין עם משבר האקלים, הוא מאיים בפעולות נקמה ותגמול אם האדם לא יחדול מלהתעלל בו. אך שלא כמו במיתוס, אין בו רוע. הוא מבקש רק להעניש את מי שפגע בו ולתקן את העוול. אין לו כוונה להפוך את היוצרות, הוא אזרח פוטנציאלי, סובייקט כמוני וכמוד, חומר חי ונושם.

וכאן גם נכנס לתמונה החידוש שבמטריאליזם הזה: המטריאליזם הישן היה קר ונוקשה, ואילו זה החדש הוא חם ורך. הוא מתְפַּעֵל מחיי הפטריות, המדוזות והשלוליות וחושב במושגים של ריזום או של הידרו-פמיניזם. הוא אינו נאבק עוד בחומר העקשן, בטבע חסר הרחמים ובהון החמדן, אותם כוחות שבעבר היה עליו להכניעם כדי לשרוד. הוא מעדיף להתמזג עימם, להרפות, להיסחף בזרם ולהשלים עם הפסיביות שלו, ודי לו בתפקיד הצנוע של תיאור. הוא המשורר של כל התהליכים המרהיבים המצויים מעבר לתחומי השפעתו.

כל זה נכון גם בנוגע לתחום נוסף שמעניין את המטריאליזם החדש: הטכנולוגיה. גם כאן מתעורר דבר מה לחיים, אבל מצידה השני של המיומנות האנושית, זה הנוגע לניסיון המתמיד והבלתי מרוסן להשתלט על הטבע. הדיאלקטיקה מתהפכת כאן, אך התוצאה נותרת זהה: פעילות-היתר מובילה לפסיביות. המכונה זוכה לעצמאות, לא רק בתוך מערכות ומעגלים קיברנטיים אלא גם באופן ממשי ביותר, בדמות אינטליגנציה מלאכותית. היא מתמזגת עם ננוטכנולוגיה ורובוטיקה, ויחד הן מכוננות אינטרנט של דברים חיים, שהאדם עתיד להיכנע בפניו, לפחות אם יש לו שכל. ואת התובנה הזאת בדיוק עושה המטריאליזם החדש לפילוסופיה. דונה הרוואי אינה מדברת עוד על בני אדם, אלא על סייבורגים; רוזי בריידוטי מקדמת פוסט-הומניזם; קרן בארד מגלה חיים בפיזיקה; ג'יין בנט מייחסת לחשמל ולבקטריות מעמד של סובייקטים הראויים להכרה; ואילו ברונו לאטור רוצה שהם ישלחו נציגים ל"פרלמנט של הדברים", שם יקימו סיעה רבת עוצמה ושמה גאיה.

כל זה נשמע משונה וקסום. זה מזכיר דרך לתיאור העולם שהייתה שמורה עד כה למשוררים בלבד, ואפיינה במיוחד את הרומנטיקנים שבהם, מנובאליס ועד רילקה. זהו עולם שמתחיל להדהד עם גילוי מילת הקסם. לפעמים מספיק גם טון נכון, טון שקולט את המצב בפיכחון ומתאר את העולם בקסמו הריאלי. במקרים כאלה, השירה נודדת אל תוך המדע. הפיכחון המודרני מוביל בסופו של דבר אל מעבר לפוסט־מודרניות, הרחק אל מחוזות המטא־מודרנה,^[4] שם שוכן לו קוסמוס עצום וקסום, עולם מטורף ובלתי ניתן לשליטה.

הגאון החדש

מי שנוהג ברכות שכזאת עם אובייקטים, יזכה לגמול נאה. זה כמו בסיפורי מעשיות: הטוב הוא המנצח האמיתי. הפואטיזציה של העולם, הנכונות לאפירמציה, פותחת בפניו עולמות רגשיים חדשים לגמרי. הוא שומע, מרגיש וחש במה שעד לא מזמן לא היה מוכר לאיש. בהיותו חופשי מעול האדנות הוא רשאי להתאמן בחביבות, בהתבוננות ובפסיביות, ומתוך כך גם לגלות צורה גבוהה יותר של פעילות. מאגר נחבא של גאונות שכמעט לא מומש עד כה.

מישהו גילה זאת, אך הוא הקדים את זמנו – דבר שתמיד חשד בו בעצמו, אם כי אחרת מכפי שסברו עד כה. היה זה ניטשה, הפילוסוף עם הפטיש, שהוא למעשה נביא הנוחות המבטאת את עצמה כאצילות. עלינו לגלות כאן ניטשה אחר: לא אותו פילוסוף כובש ואדנותי, לא הפרקליט הקודר של החזקים. עלינו לסלוח לו על קולו הרועם. היה זה כורח התקופה, שבה מי שביקש להישמע נדרש להכות בשולחן בעוצמה. פטר סלוטרדייק כינה את ניטשה "הפילוסוף של ראשית עידן ההתפוצצות", עידן שהכריז על עצמו כעל דינמיט, חולל תגובות כימיות בזו אחר זו והוליד שורה של המצאות עזות: מנוע הבעירה הפנימית, המקלע, טכנולוגיית הרקטות.^[5] מי שחי בימים האלה היה מוכרח לכתוב בלהט, לחבר טקסטים רועשים שמעלים עשן.

עם זאת, כל זה התאפשר רק מפני שניטשה היה ההפך מגס. הוא היה רשם רגיש של הלכי רוח, שחש בעידן המפציע והבין כיצד יש לדבר בו. יש גם ניטשה אחר, רך ומלא בחמלה. זהו אותו אדם שדמע למראה סוס מוכה ושקע בעקבות כך בתהומות השיגעון. מספרים שניטשה היה ביישן, מנומס ואפילו חרישי. הוא הוקסם מ"הגאון של הלב":

[מזה] המטיל אלם על כל רועש וטופח־על־כריסו ומלמדם ציות, המלטף נפשות בר [...], המאלף יד אווילית ונחפזת להסס וליטול ביתר עידון, המגלה מתחת לקרח עבה וקודר את האוצר הגנוז והנשכח, את טיפת טוב־הלב והרוחניות המתוקה [...], אשר ממגעו יצא כל אדם והנה הוא עשיר יותר.^[6]

החווייה הזאת משגרת אותו לספרות אחרות לא רק מבחינה אתית, אלא גם מבחינה אמנותית. "מוסר נאצל" ו"אמנות דגולה" חולקים מהות אחת: "שניהם נטועים בהכרת הטובה" (כפי שכותב ניטשה בספר **פרשת ואגנר**). הכרת טובה זו משרה אדיבות על ליבו של האדם החדש ועושה אותו ליוצר, אף שמעולם לא התכוון ליצור. האדם החדש הוא אפוא גם אמן המטהר את הקלישאה של רמבו, איש הקומנדו הבודד

שמצליח בזכות אכזריותו. הגאון האמיתי הוא מתוק ופסיבי. הוא קודם כול מניח לאחרים לפעול, ורק אז שוטף את העולם בסובייקטיביות שלו, הזקוקה לאובייקט על מנת להצליח ליצור. אך הסובייקטיביות של הגאון האמיתי מסרבת לעבד את האובייקט כחומר; תחת זאת, היא מציעה את עצמה כתוספת חיה מבחוץ.

המיסטיקנית הימני-ביניימית הילדגארד מבינגן כבר עמדה על כך, ולכן היא מדברת על ארבעה עמודי תווך בתהליך הייצור: "הרצון מחמם את המלאכה, הלב מקבל אותה בברכה ואילו התבונה מגשימה אותה. אך ההכרה היא זו שמבחינה בה ומשיגה את הטוב ואת הרע". המודרנה התמקדה בשלושה מהעמודים: הכרה, תבונה ורצון, ולכן מחשבותיה רעועות כמו שרפרף עם שלוש רגליים שנזקק לרגל רביעית. והנה במפקדת המודרנה שבים ובוחנים כל פרט לעומק ומבקרים את הטעויות. עכשיו תשומת הלב מכוונת אל העמוד הרביעי, אל הלב, הפועם בקצב החיבה שהוא חש. "כל יצור חי", כותבת הילדגארד, "הוא בעל דחף בסיסי לחיבוק אוהב".

האנשים החדשים נענים לצורך זה. הם מקדישים את עצמם לעבודת הלב. המעשים הגדולים נובעים מכך ישירות. הם מוגשים חמימים, בטמפרטורה נעימה וללא חריפות יתר, שונים מאלה שכבר הכרנו בהיסטוריה. לא עוד ייסוד מדינות, מסעות כיבושים או בניית מגדלים עד השמיים, אלא ניסויים קטני היקף במצבי רוח, אשר מניבים עדינות, עליזות והלך רוח מהורהר, הזמנות להדהוד משותף ומעשים של חסד.

הגל, הפילוסוף של הממדים הגדולים, לא ייחס למעשים ממין זה חשיבות רבה. הוא התעניין בכיבושים ובעושי ההיסטוריה וקרא בלעג לאנשים הפשוטים והישרים "נשמות יפות", ומיקם אותם בצידי הדרכים הא-היסטוריות. אולם כיום, בגל קונדרטיב השישי של העידן המטא-מודרני, יודעות הנשמות היפות עדנה. בסופו של דבר, הן אלה שגברו על נפוליאון וכעת הן מעצבות את העולם באופן פואטי. הן משייפות את הקצוות החדים ומוציאות את הצלילים הדיסוננטיים אל מחוץ למכלול של האינטראקציה האנושית. כך הן מכוונות סוג חדש של טיפוס אנושי, שדרך אגב, ראשו מלא במחשבות.

זוהי צורה אחרת של חשיבה מהצורה שהייתה מוכרת. פחות בקטגוריות של תכלית, אסטרטגיה, התקפה, ניצחון ואדנות, ויותר במושגים של ניסיונות קטנים ותרומות לעידוד מצב הרוח. לשם כך פועלת הנשמה היפה באופן אסוציאטיבי, כלומר מחובר, וכך היא מעניקה לטבעה החביב צורה הולמת. האסוציאציה היא החשיבה נעימת ההליכות. היא אינה מצייתת לחוקים נוקשים מבחוץ, אלא פוסעת בשבילים הבלתי ניתנים למיפוי של הטקט, הסיטואציה והזרימה. היא מתמסרת לעולם, במקום ליידות בו חלקים מוכנים מראש. מי שאוהב את העולם, לא יעלה על דעתו להביע שעמום ממנו. שעמום הוא דבר בלתי נתפס.

כל זה משפיע גם על האופן שבו באים באינטראקציה עם האחר. הנימוס מוכפל ומשתכלל, לא רק בצורות מעודנות של התנהגות אלא גם בנטייה מוגברת להימנעות מהבנלי וברתיעה מקלישאות. האדם החדש מבקש שלא להכביד על הזולת במה שכבר נשמע. כשהוא מדבר, עליו להוסיף טוויסט קטן. המלומדים של העידן הקלאסי עלולים למצוא בכך משהו מערער, שכן הם מתקיימים על חזרות אינסופיות של מחשבות

שנזנחו. וגם בכך יש תועלת. אולם עליהם להודות: בדרך כלל עומדות בפנינו שתי אפשרויות – להיות מקורי או להיצמד למסורות מהעבר. שתי האפשרויות רחוקות מן האמת, אך הבחירה במקוריות מרוממת את מצב הרוח, וזה העיקר. המעשים של זמננו הם בני חלוף כמו מצבי הרוח שהולידו אותם. הם פונים אל הרגע ולא אל הנצח, אך דווקא משום כך הם עוצרים את מהלכה של ההיסטוריה, ומביאים אותנו, שלא במתכוון, אל הנצח.

נקמת הבריונים

כל זה היה יכול להיות כמעט מושלם. תמונות עתיקות של בורגנים, אמנים, לוחמי חזית ומחוללי היסטוריה מתעמעמות ומאבדות את צבען. תווי הפנים בהן מתרככים והנוקשות נעלמת מהם. מה שנדרש עכשיו הוא רוח, כזה שמתמסר ואינו חושש מהיעדרו של סובייקט קבוע. עבור כולנו זוהי הקלה, וכל זה גם מסייע לנו להשלים עם המוניטין המפוקפק של צורת החיים הגבוהה יותר, של האצולה והאוונגרד. שכן האוונגרד מעולם לא היה נוח ונעים, אבל כעת הוא כזה.

מנגד, זמנים קשים צפויים לגסי הרוח. ככל שמתבהר החסר במחשבת האדנות הכפייתית שלהם, כך פוחתת ההבנה כלפיהם. וכך הופך הבריון בהדרגה לפושע. לא שיאסרו אותו בשל כך; זה היה מעניק לו תשומת לב רבה מדי. פשוט מפסיקים להתייחס אליו ברצינות. הניסיון לכבוש חדר בסערה, שבעבר היה מזוהה עם תשוקה, מתקבל כיום בשתיקה רועמת ואפילו במעט לעג. איש אינו רוצה בכך. כולם מסיטים את מבטם במבוכה. הרוע חושף את עצמו והוא כבר אינו בן זמננו.

עד כמה שכל זה יפה, עדיין איננו שם. לפחות מחצית מאיתנו עדיין שייכים לעידן אחר, זה שבו עמדות מפתח רבות מצויות בידי בריונים. אלה מבחינים בחבל המתהדק סביב צווארם, והם נעשים מסוכנים. פעם אחת ואחרונה הם קמים ומתמרדים, צורחים בקול גדול, אבל ללא הועיל, וזעמם רק הולך ומתעצם. וכך קורה שדווקא השתכללות העידן המוסרי של תקופתנו מביאה עימה גם התפרצויות חסרות תקדים של אלימות וגסות. כל זה ניכר בחגיגות הבריוניות של דיבורי נאצה (hate speech) והתפרצויות; בתשוקה הבריונית לשבירת טאבו, שלמעשה היא צפויה מאוד ולכן איננה שוברת שום טאבו; ולבסוף, גם בקריאות נלהבות לצאת למסעות רדיפה נגד אנשים כאלה ואחרים. כל מה שהציוויליזציה כבר התגברה עליו שב ועולה על הבמה לעוד מופע גדול. הוולגריות הזאת נוסח 'ז'ורז' באטאיי מתהדרת באינסטינקטים הארכאיים שלה, אך היא שוכחת שהגרסיה עצמה אינה ארכאית כלל. להפך, היא מניחה את עצם קיומה של הקדמה שממנה היא מבקשת לחרוג. למען האמת, אלה הם פניה האחרים של הקדמה, צידה השני של הציוויליזציה, זה שבו היא מתביישת. אמנם בתנאים רגילים היא מצליחה לקבור ולהסתיר אותו, אך במצב החריג והדוחק של זמננו, שבו הכול רק הולך ומשתפר, הציוויליזציה מקבלת פתאום רגליים קרות ומגלה את פרצופה המעוות. בניגוד לרגסיה, מחשבה שהיא ארכאית באמת מתחברת למיתוס האחדות הכוללת, המרק הקדמוני והקשר האוניברסלי. ואלו מועלים כיום באוב דווקא באמצעות חביבות, קשב והלכי רוח של נפש יפה.

נגד כל זאת מתמרדים עריצי העבר, המרגישים בכוחם הדועך. אולי הם אפילו משערים שיהא עליהם להילחם בשתי זירות במקביל, האחת שבמרכזה עצם העניין המטריד אותם כל כך ואילו השנייה נוגעת להתרגשות עצמה, למימוש האפשרות של הסלמה ובריונות. לעולם לא יסכימו לוותר על הפריבילגיה להיות בריונים! מעולם לא ידעו דבר אחר, ולכן הם גם נאחזים בה בכל כוחם ונעשים אלימים במיוחד. כך נוצר מצב קריטי, שהוא גם מבחן עבור האדם המתוק. עליו לעמוד באתגר להיות מעין גרסת תשליל של תיאודור אדורנו, במטלה שכמעט אי־אפשר לפתור: אסור לו להניח לחוסר האונים של אחרים או לעוצמתו שלו עצמו לעשותו לטיפש. אך האנשים החדשים הם כה מופלאים; אין שום ספק שיצליחו בכך.

הערות שוליים

[1] ↑ Oona Horx Strathern, *The Kindness Economy: A New Currency for the Future of Business, Work and Life*, Offenbach: Gabal, 2023

[2] ↑ הכוונה היא לחיבורם של תיאודור אדורנו ומקס הורקהיימר **הדיאלקטיקה של הנאורות**, שנכתב בזמן מלחמת העולם השנייה.

[3] ↑ הכוונה כאן לאדולף פרייהר קניגה, סופר גרמני בן המאה השמונה־עשרה, שחיבורו "על התנהלות עם בני אדם" נחשב סמכות בענייני נימוסים והליכות.

[4] ↑ Lene Rachel Andersen, *Metamodernity: Meaning and Hope in a Complex World*, עם השוו, Kopenhagen: Nordic Bildung, 2019

[5] ↑ Peter Sloterdijk and Hans-Jürgen Heinrichs, *Die Sonne und der Tod*, Frankfurt: Suhrkamp, עם השוו, 2001.

[6] ↑ פרידריך ניטשה, **מעבר לטוב ולרוע**, בתרגום ישראל אלדד, תל אביב: שוקן, 1967, עמ' 211–212.

מוריץ רודולף הוא עורך המגזין *Philosophie* וכותב על פילוסופיה של ההיסטוריה. המאמר פורסם במגזין *Merkur* תחת הכותרת "Schöne Seelen".

מגרמנית: נעם רז
